

Wojciech SZCZERBOWICZ

Uniwersytet Wrocławski

STATUS QUO W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH W ARKTYCE

Abstrakt:

Zmiany klimatu obserwowane w Arktyce przekształcają geopolityczne znaczenie tego regionu. Oznaczają łatwiejszą eksploatację surowców mineralnych oraz otwarcie nowych tras żeglugowych. Wzmagą się więc międzynarodowa rywalizacja, co przejawia się choćby w roszczeniach terytorialnych do części Oceanu Arktycznego. Niewykorzystanym potencjałem w oczach autora wydaje się być stosunkowo mała obecność realizmu strukturalnego Kennetha N. Waltza jako ram teoretycznych w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi w Arktyce. Celem artykułu jest operacjonalizacja tej koncepcji w badaniach geopolitycznych Arktyki. Autor analizuje stosunki międzynarodowe w Arktyce szczególnie przez pryzmat realistycznej zasady równowagi sił i wynikającej z niej koncepcji status quo. Opisany jest potencjał geopolityczny, rywalizacja państw arktycznych i kwestia konfliktu, a także intensyfikacja stosunków międzynarodowych w regionie, przejawiająca się w myślenie współpracy w ramach tzw. arktycznej piątki. Autor wyjaśnia, dlaczego w tej dziedzinie można zaobserwować istnienie status quo, zgodnie z zasadami realizmu strukturalnego i to pomimo zmian zachodzących w regionie.

Słowa kluczowe: Arktyka, status quo, arktyczna piątka, realizm strukturalny, Waltz.

Wprowadzenie

Arktyka staje się w XXI wieku obszarem istotnych przemian. Angażują one zarówno badaczy z wielu dyscyplin naukowych, jak i decydentów z państw arktycznych, globalne koncerny energetyczne i biznes, ekologów, jak i lokalne społeczności. Zmiany klimatu o nieobserwowanym wcześniej wysokim tempie, wpływają na warunki egzystencji oraz działalność gospodarczą, zwłaszcza jeśli chodzi o eksploatację surowców mineralnych oraz otwarcie nowych szlaków żeglugowych.

Stan badań naukowych nad Arktyką, która z powodu dość niskiego zainteresowania świata do początku lat 90. XX w. jawi się jako region *in statu*

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

nascendi, jest najbardziej zaawansowany w państwach arktycznych. Wynika to w naturalny sposób z bliskości omawianych zagadnień oraz, co za tym idzie, ze związania z nimi prowadzonej przez te państwa polityki wewnętrznej i zagranicznej. Niewykorzystanym potencjałem w oczach autora wydaje się być stosunkowo mała obecność realizmu strukturalnego Kennetha N. Waltza jako ram teoretycznych badań nad stosunkami międzynarodowymi w Arktyce. Użycie tej teorii umożliwia łatwy ich opis oraz eksplanację.

Realizm strukturalny Kennetha N. Waltza

Warstwę teoretyczną niniejszego artykułu konstituuje realizm strukturalny Kennetha N. Waltza. Metodą użytą w badaniu jest analiza systemowa. Została ona zastosowana do opisu przedmiotu pracy, ponieważ zapewnia całościowe spojrzenie na problem. Z powyższego powodu, jest obecna w badaniach prowadzonych z perspektywy realizmu strukturalnego, zwracając uwagę na strukturę systemu, jego części składowe oraz ich wzajemne relacje. Poprzez syntezę zebranego materiału badawczego zostaną wyciągnięte wnioski odnoszące się do tezy o zachowaniu *status quo* w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, pomimo zmian obserwowanych w regionie.

Operacjonalizacja realizmu strukturalnego Kennetha N. Waltza w badaniach nakłada na autora obowiązek przyjęcia odpowiednich założeń epistemologicznych. Realizm strukturalny wywodzi się z tradycji realistycznego myślenia o stosunkach międzynarodowych. Z różnymi nurtami realizmu łączy go, np. pojęcie potęgi (ang. *power*), wykazywanie błędu myślenia utopijnego oraz twierdzenie, że polityka nie jest funkcją etyki. Za twórcę realizmu we współczesnych stosunkach międzynarodowych uznaje się Hansa Morgenthau. Sformułował on sześć zasad realizmu politycznego oraz wprowadził kluczową kategorię dla tego sposobu myślenia, jaką jest interes definiowany w kategoriach potęgi, związany z pojęciem racji stanu (Morgenthau 2010, s. 20–30).

Dla Kennetha N. Waltza kluczowy jest systemowy poziom analizy. System posiada swoją strukturę, dzięki której jego części składowe są nieprzypadkowym zbiorem elementów. Są nimi państwa narodowe wśród których dominującą rolę pełnią wielkie mocarstwa. Założeniem o charakterze epistemologicznym w realizmie strukturalnym jest istnienie międzynarodowej anarchii, która zmusza kraje do maksymalizacji własnej potęgi, realizowanej poprzez zasadę samopomocy (ang. *self-help*). Mimo to, ograniczenia strukturalne systemu utrudniają ich działania, bowiem państwa przy planowaniu własnych ruchów muszą skupiać się na zyskach relatywnych, a nie absolutnych. Z powyższego twierdzenia wynika kolejna podstawowa zasada jaką powinny się kierować, mianowicie zasada równowagi sił (ang. *balance of power*) (Waltz 2010, s. 106–111).

Realizm strukturalny głosi prymat kwestii politycznych nad innymi, co unaocznia się w używaniu przez Kennetha N. Waltza pojęcia polityka międzynarodowa (ang. *international politics*) dla opisanego podnoszonej w tej pracy

dziedziny. Dla uproszczenia wywodu i jego spójności, w niniejszym artykule pojęcie stosunki międzynarodowe będzie używane jako jego synonim. Paradoksalnie, uważa on zaawansowanie mikro- i makroekonomii za przykład, do jakiego powinni dążyć badacze przy unaukowianiu dyscypliny. Stosunki międzynarodowe są dziedziną ograniczoną, odbywającą się na wyższym poziomie analizy, niż poziom jednostkowy i państwowy. Są grą o sumie zerowej, zbiorem regularności oraz sposobem ich wyjaśniania (Waltz 1990, s. 24–29).

Główne zarzuty wysuwane w literaturze wobec realizmu strukturalnego dotyczą potencjalnego niedoszacowania roli organizacji międzynarodowych, proliferacji integracji w świecie oraz zjawiska prymatu ekonomii nad polityką. Kwestie te mogłyby być uznane za istotne przy przyjęciu perspektywy neoliberalnej stosunków międzynarodowych. Ponadto, w realizmie strukturalnym państwa w odniesieniu do innych muszą zakładać najgorszy scenariusz, przez co waltzowski świat jest światem strachu, gdzie kraje muszą nieustannie oglądać się przez ramię. Równowaga jawi się w tym ujęciu jako równowaga strachu. Koresponduje to silnie ze współczesnym przekazem G. Friedmana ze znanej agencji wywiadowczej Stratfor, przytoczonym m.in. przez W. Wilczyńskiego (2016).

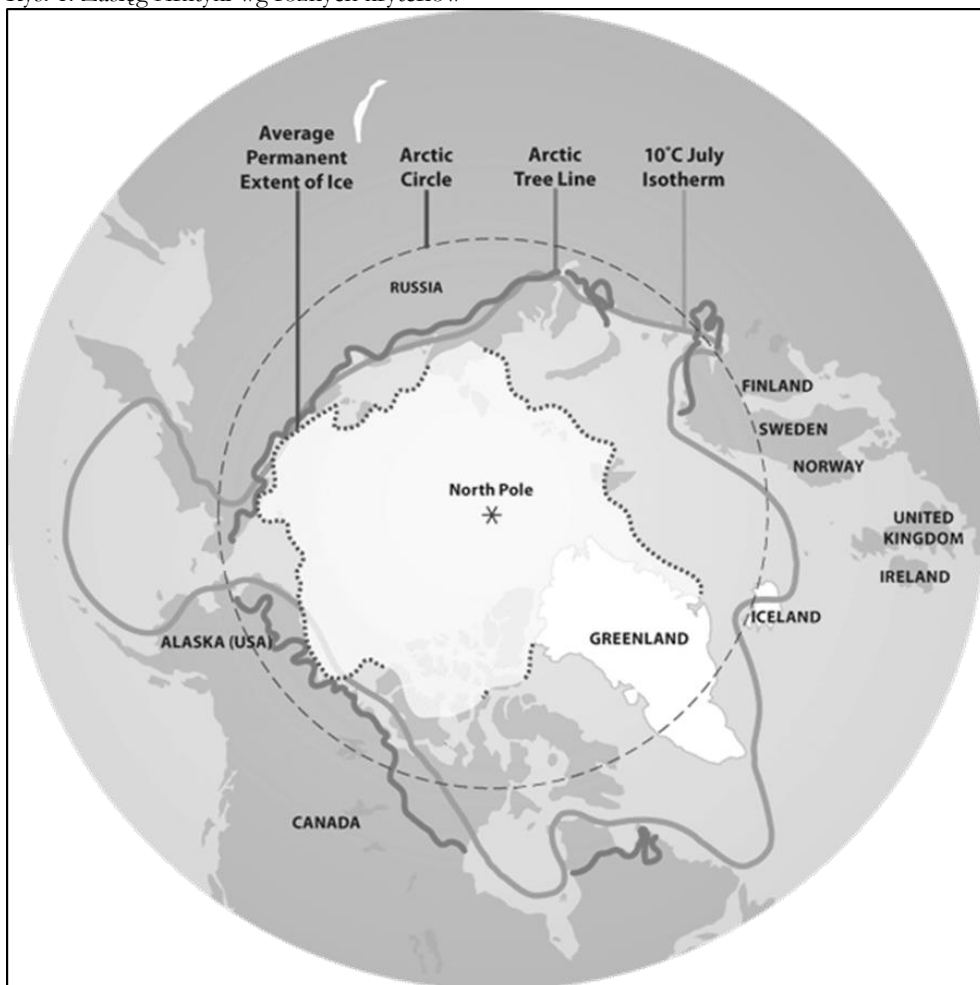
Arktyka i państwa arktyczne

Arktyka jest najbardziej na północ wysuniętym obszarem na Ziemi. Jej najbardziej popularną definicją, a przez to najprostszą delimitacją jest stwierdzenie, że jest to obszar położony na północ od koła podbiegunowego północnego. Powyższe konstatacje wydają się być tautologią. Fakty te mają jednak implikacje polityczne, gdyż osiem krajów posiadających swoje terytoria w obrębie koła podbiegunowego północnego oficjalnie tytułuje się państwami arktycznymi oraz prowadzi politykę w tej zamkniętej grupie (Valko 2014, s. 115). Chodzi o Stany Zjednoczone (USA) dzięki Alasce, Kanadę, kraje nordyckie (Danię dzięki Grenlandii, Islandię, Norwegię, Szwecję, Finlandię) i Rosję (patrz rys. 1).

Rywalizacja jest elementem strategii prowadzonej przez państwa w polityce międzynarodowej. Poprzez nią określają one strategie swoich działań, które jednak ze względu na strukturę, fakt istnienia innych aktorów posiadających również swoje strategie, nigdy nie osiągną celu maksimum, jakim jest światowa dominacja. Celem minimum jest przetrwanie i zachowanie autonomii (Waltz 2000a, s. 39–41). Powyższe twierdzenia, Kenneth N. Waltz wprost ujmuje następująco:

Silne poczucie zagrożenia i groźby zagłady może skłonić do jasnego zdefiniowania celów, które trzeba osiągnąć, ale niekoniecznie umożliwi ono ich realizację. Możliwość skutecznego działania zależy od zdolności uzyskania potrzebnych środków, a zwłaszcza od istnienia warunków, które pozwalają państwom i innym organizacjom na wprowadzenie odpowiednich rozwiązań i strategii (Waltz 2010, s. 113).

Rys. 1. Zasięg Arktyki wg różnych kryteriów

Zródło: *The Arctic: location & geography*, Dive and Discover. Deeper Discovery, <http://www.divediscover.whoi.edu/arctic/images/arctic-boundaries.gif> (data odczytu: 16.04.2018).

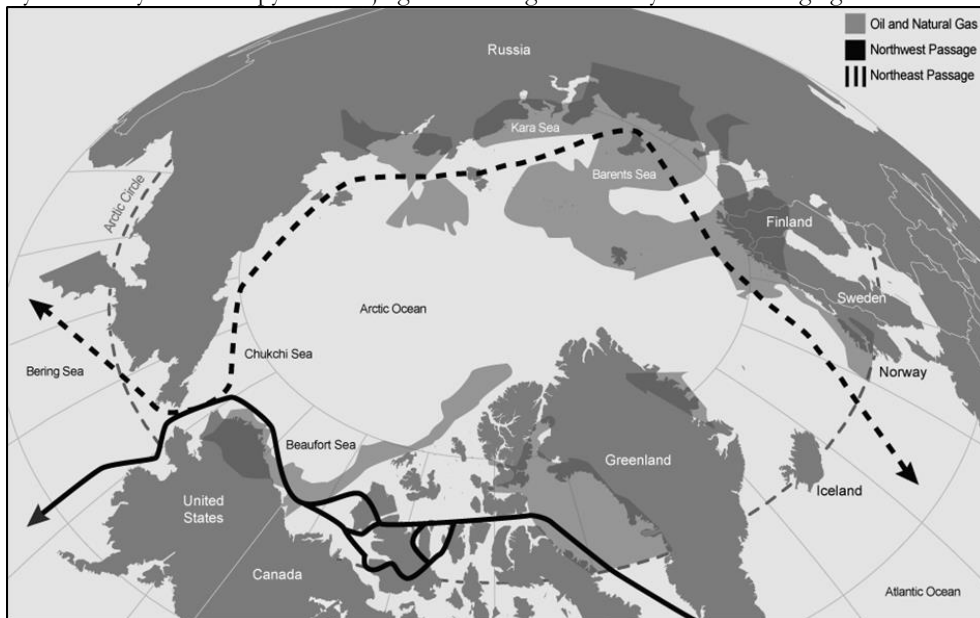
Według Kennetha N. Waltza, polityka międzynarodowa jest tworzona w znacznej mierze przez mocarstwa. W kontekście Arktyki, co też podkreśla jej wyjątkowość, większego znaczenia nabierają państwa raczej nie zaliczane do tego ścisłego grona, jak Kanada, Norwegia i Dania, choć wpływające w znaczącym stopniu na kształt stosunków międzynarodowych w regionie.

W skali makro, można obecnie zaobserwować zmiany klimatu w regionie (Symon 2005). Ich pośrednimi implikacjami w Arktyce jest możliwość komercyjnego wykorzystania nowych tras żeglugowych oraz łatwiejszy dostęp do surowców mineralnych na lądzie, jak i pod dnem morskim. Możliwości transportowe oraz eksploatacja surowców energetycznych są ważnymi składnikami dzisiejszej potęgi państw. Są to istotne kwestie w obecnym

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegąd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

megatrendzie globalizacji, a kontrola nad nimi to wypadkowa celu maksymalizacji własnego potencjału przez kraje (French, Scott 2009, s. 634).

Rys. 2. Odkryte złoża ropy naftowej i gazu ziemnego oraz arktyczne szlaki żeglugowe

Zródło: D. Lipnickas, *The Arctic's thawing oil bonanza*, CNN Money, <http://money.cnn.com/infographic/news/economy/arctic-oil-map/arctic-map-963.png> (data odczytu: 16.04.2018).

Realizowanie praw suwerennych w Arktyce jest naturalnym działaniem podejmowanym przez państwa arktyczne. Wyjątkowości sytuacji politycznej w regionie nadaje jednak fakt istnienia wód międzynarodowych na Oceanie Arktycznym oraz wynikające z tego roszczenia terytorialne oraz spory terytorialne między zainteresowanymi krajami. Głównym przedmiotem rywalizacji są w tym wypadku wymienione poniżej surowce mineralne, kontrola nad trasami żeglugowymi oraz w mniejszym stopniu morskie łowiska, co wynika z wagi strategicznej obecnych tam dóbr (Knecht, Keil 2013, s. 6).

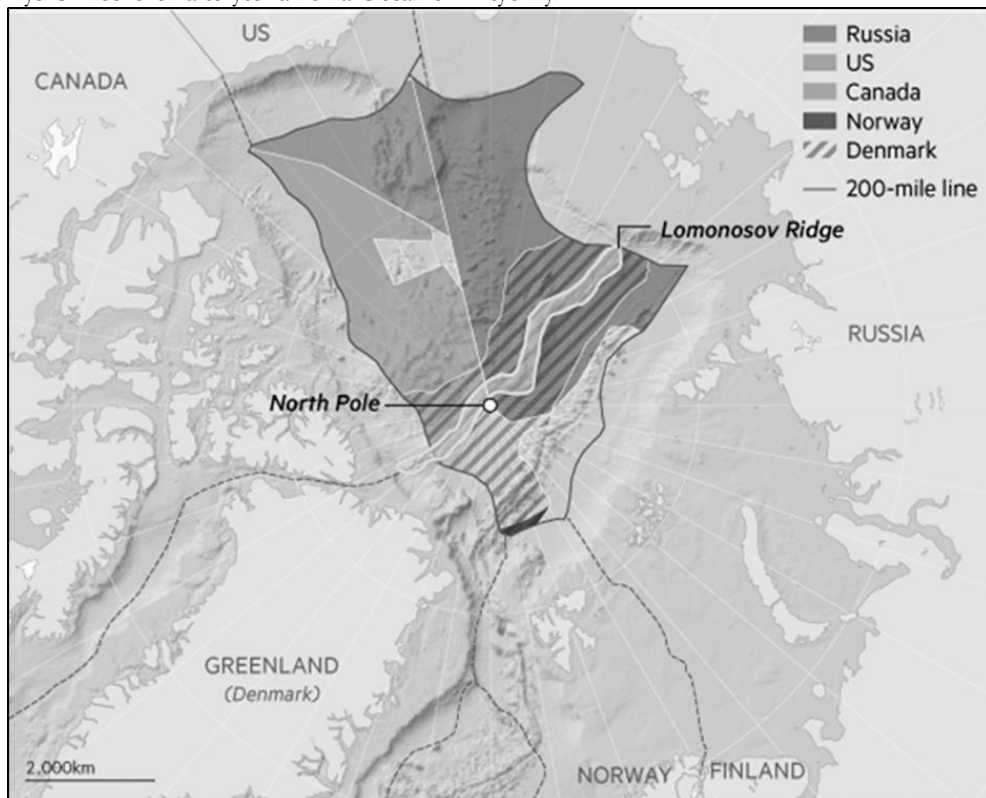
Nawigacja na nowych szlakach morskich w Arktyce jest możliwa dzięki zmniejszaniu się występowania morskiego lodu stałego. W domyśle, Północna Droga Morska (wzdłuż wybrzeży Rosji) i Przejście Północno-Zachodnie (przez kanadyjski Archipelag Arktyczny i Alaskę) mają skrócić odległość i czas podróży dla statków handlowych, łącząc Ocean Atlantycki z Oceanem Spokojnym. Obydwa szlaki mogą zmienić globalną żeglugę morską, a Kanada i USA oraz Rosja będą czerpały z tego polityczne profity, co ma wynikać z jurysdykcji nad tymi akwenami (Weber 2012, s. 301–304).

Zwiększenie wydobycia surowców mineralnych z pewnością zintensyfikuje żeglugę na wodach arktycznych. Strategicznymi surowcami jest tutaj ropa naftowa i gaz ziemny. Według *United States Geological Survey*, Arktyka

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

kryje 30% nieodkrytych światowych złóż gazu oraz 13% ropy. Zdecydowana większość tych surowców, tj. około 80%, ma znajdować się na dnie mórz i to w obecnych obszarach wyłącznej jurysdykcji państw arktycznych (rys. 2) (Stauffer 2008).

Rys. 3. Roszczenia terytorialne na Oceanie Arktycznym

Zródło: *Denmark rejects Russia call for swift talks on Arctic rights*, Financial Times, <https://www.ft.com/origami/service/image/v2/images/raw/http%3A%2F%2Fcom.ft.imagepublish.prod.s3.amazonaws.com%2Fe10ec2d2-76b5-11e6-bf48-b372cdb1043a?source=next&fit=scale-down&width=599> (data odczytu: 16.04.2018).

Wraz ze zmianą podejścia do spraw Arktyki, wynikającą z zakończenia układu zimnowojennego, zaczął powstawać nowy reżim prawny odnoszący się do tego regionu (Kubiak 2013). Należy zauważyć, że do początku lat 90. XX w., Arktyka nie była postrzegana jako region w stosunkach międzynarodowych, posiadający własne cechy, dynamikę, podmioty polityczne i instytucje (Graczyk 2013; Łuszczuk, Stępień 2015, s. 21–30). Stąd, bierze się określenie Arktyki jako regionu *in statu nascendi*. Sprawa suwerenności w Arktyce wiąże się z jej statusem prawnym. Część jej obszaru nie jest pod jurysdykcją żadnego kraju i zgodnie z prawem międzynarodowym stanowi morze pełne (ang. *High Sea*) (Mieczkowski 2013, s. 21–34). Suwerenność państw na morzu została określona w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (ang. *United Nations Convention on the*

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

Law of the Sea – UNCLOS) (ONZ 1982). Dokonano w niej podziału obszarów morskich. Do 12 mil morskich od linii podstawowej (tu: brzegu) rozciąga się morze terytorialne. Państwa posiadają jurysdykcję także w wyłącznej strefie ekonomicznej, nazywanej dawniej strefą rybołówstwa, która może sięgać aż do 200 mil morskich od linii podstawowej. Pokazuje to tendencję w prawie międzynarodowym do zwiększania suwerenności państw na morzu. W zgodzie z powyższym, wprowadzono jeszcze kategorię szelfu kontynentalnego. Jest to podwodne przedłużenie lądu, jego część zalana morzem płytkim, dzięki czemu poszczególne kraje mogą przedłużyć obszar własnej suwerenności. Problematiczne jest jednak jednoznaczne wydzielenie tego obszaru. Z tego powodu, powołano przy UNCLOS Komisję Granic Szelfu Kontynentalnego (ang. *Commission on the Limits of the Continental Shelf – CLCS*). Zajmuje się ona analizą zasadności wniosków państw o uznanie granic szelfu kontynentalnego, które muszą być potwierdzone przeprowadzonymi badaniami naukowymi oraz rozstrzyga w tej sprawie. Taka sytuacja ma miejsce w Arktyce (patrz rys. 3) (Przygodzka–Markiewicz 2013, s. 56–72).

Arktyczna piątka

W skład ośmiu państw arktycznych wchodzi trzy kraje nie mające bezpośredniego dostępu do Oceanu Arktycznego. Z tego powodu pojawiła się propozycja spotkań w formacie arktycznej piątki. Mowa tu o USA, Kanadzie, Danii, Norwegii i Rosji. Ocean jest też jej głównym obiektem zainteresowania, co przedstawia grenlandzka *Deklaracja z Ilulissat* z 2008 r. (Arctic Ocean Conference 2008). Oprócz udziału wybranych tylko państw arktycznych, omawiano tam również sprawę roszczeń terytorialnych w Arktyce, uznając za kluczową delimitację szelfu kontynentalnego w ramach CLCS, co pozostaje zagadnieniem wciąż nierozstrzygniętym. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że rozpatrywanie tego problemu implikuje podział surowców naturalnych Arktyki, a zwłaszcza ropy naftowej i gazu ziemnego. Drugą pochodną tego faktu może być określenie formalne statusu Północnej Drogi Morskiej i Przejścia Północno–Zachodniego, które mogą mieć w najbliższej przyszłości duże znaczenie dla międzynarodowej żeglugi.

Obecny polityczny kształt Arktyki ewoluował w trakcie rywalizacji międzynarodowej państw. Problematiczna materia tego regionu *in statu nascendi* rodzi kolejne pytania o liczbę i status podmiotów w niej partycypujących. Prócz światowego mocarstwa, jakim są USA i aspirującej do powrotu do tego miana Rosji, w arktycznej rywalizacji bierze udział jeszcze kilku głównych graczy. Dwaj powyżsi wraz z Norwegią, Danią i Kanadą mają największy wpływ na kształtowanie polityki międzynarodowej na tym obszarze na poziomie systemowym. Są to państwa posiadające bezpośredni dostęp do wód Oceanu Arktycznego, co w świetle argumentów przytoczonych w pracy jest *conditio sine qua non* do odgrywania kluczowej roli.

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

W *Deklaracji z Ilulissat* kraje arktycznej piątki odniosły się do kwestii suwerenności w regionie. Potwierdzono w niej zasady prawa międzynarodowego, że to państwa narodowe kontrolują własne terytorium, a przedmiot wód międzynarodowych jest zarządzany zgodnie z postanowieniami UNCLOS. Uznają ponadto, że Arktyka to „normalny region” w systemie stosunków międzynarodowych z „normalną praktyką” ich polityki. W wymiarze geopolitycznym, chodzi tutaj o potwierdzenie tego na wypadek, gdyby inne państwo chciało twierdzić inaczej, tj. przedstawiało poglądy rewizjonistyczne, które naruszyłyby równowagę sił kształtowaną przez arktyczną piątkę. Z jej punktu widzenia, *Deklaracja z Ilulissat* jawi się jako próba wykluczenia innych państw z dyskusji o kluczowych problemach regionu, gdyż kwestia suwerenności jest najważniejszym tematem w polityce międzynarodowej (Kubiak 2012, s. 292).

Ujawniający się potencjał surowcowy oraz transportowy w regionie podnosi jego międzynarodowe znaczenie i arktyczna piątkę zdaje sobie z tego sprawę. Z jej punktu widzenia, inkluzja innych podmiotów międzynarodowych do rywalizacji mogłaby naruszyć regionalną stabilność. Dlatego oparcie się na rozstrzygnięciach CLCS jest zgodne z powyższymi twierdzeniami i nikt oficjalnie tego nie kwestionuje.

Zagadnieniem interesującym jest fakt, iż formatowi arktycznej piątki sprzeciwia się wyraźnie Islandia, której rząd konsekwentnie uważa, że powinien być włączony do tej grupy z powodu wyspiarskiego charakteru tego państwa. Z drugiej strony, wyzwaniem dla tej grupy jest akcentowanie przez Rosję własnej *hard power*, które to wywołuje wyraźny niepokój w pozostałych krajach. Dochodzi do tego kwestia ewentualnie nachodzących na siebie roszczeń terytorialnych dotyczących znacznych obszarów Oceanu Arktycznego. Interesujące, że obszar wspólnego dziedzictwa ludzkości, za jaki jest obecnie uważana centralna część tego akwenu w zgodzie z postanowieniami UNCLOS, po złożeniu wniosku do CLCS i jego uznaniu, może zostać uznany za obszar suwerenny państwa. Rozpatrywanie ewentualnych wniosków jest długotrwałe, co wynika z jej praktyki i z tego powodu dla państw najważniejsze jest zachowanie regionalnego *status quo*. Dopiero na drugim miejscu znajduje się ewentualne rozszerzanie suwerenności przy sprzyjających warunkach, tj. przychylności CLCS w swoim orzecznictwie (Czarny 2014, s. 252–253).

Zagadnienie konfliktu w Arktyce

W ramach systemu międzynarodowego, państwa rywalizują ze sobą o potęgę. Kalkulując zyski relatywne z możliwych do podjęcia działań są w niej ograniczane przez strukturę systemu, co skutkuje preferencją dążenia do równowagi sił. Wynika to również z faktu, że droga do zapewnienia sobie bezwzględного bezpieczeństwa przez państwo, rozumiane jako podmiot rywalizacji międzynarodowej, jest zagrożeniem dla innego. Przedmiotem rywalizacji w polityce międzynarodowej jest wszystko, bo również wszystko

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegąd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

może być przyczyną wojny. Istnieje również wiele płaszczyzn na jakich kraje ze sobą rywalizują, choć i tutaj płaszczyzna polityczna ma kluczowe znaczenie, ponieważ jest sferą inicjującą wykorzystanie potencjału danego państwa (Waltz 2000b, s. 49–51).

Chęci rozszerzania suwerenności w regionie doprowadziły do roszczeń i sporów terytorialnych między państwami arktycznymi. Źródła konfliktu mogą być zarówno regionalnie endogeniczne oraz wynikające z procesów lub wydarzeń globalnych. Wynika to ze składników potęgi kształtujących je podmiotów międzynarodowych. Należy zauważyć, że Rosja jest w regionie uważana za państwo prowadzące najbardziej mocarstwową politykę. Uwypukla to jej charakter rewizjonistyczny, czyli wolę odzyskania utraconej pozycji w stosunkach międzynarodowych. Zwiększona częstotliwość manewrów wojskowych jest przykładem elementu rywalizacji w której Rosja, tak jak każdy inny racjonalny uczestnik polityki międzynarodowej, chce odgrywać pierwszoplanową rolę. Do przyjęcia takiej postawy może Rosję skłaniać fakt, że z ośmiu państw arktycznych, pięć jest w NATO zdominowanym przez USA, a kolejne dwa z nim ściśle współpracują. Wynika z tego zbliżenie rosyjsko–chińskie dotyczące wielowymiarowej współpracy w Arktyce, by równoważyć państwa NATO. Co więcej, Północna Droga Morska jest kluczową kwestią podkreślaną w dyskursie o suwerenności przedstawianym przez Rosję, stąd internacjonalizacja tej trasy żeglugowej w jakimkolwiek stopniu, będzie sprzeczna z rosyjskim interesem narodowym (Morozov 2009).

Arktyka nie jest obecnie regionem, w którym występuje wysokie napięcie międzynarodowe, jak miało to np. miejsce w czasach zimnej wojny, choć bezsprzecznie można mówić o zwiększonej tam aktywności wojskowej (Griffiths 2011, s. 18–19). Według strategii arktycznych państw, obecność militarna za kołem podbiegunowym północnym ma zapewniać bezpieczeństwo dla obszarów eksploatacji surowców mineralnych oraz szlaków żeglugowych (Bailes, Heininen, 2012). Koniec zimnej wojny przyspieszył zmiany geopolityczne w regionie i inkluzję do okołobiegunowej rywalizacji pozostałych krajów z arktycznej piątki, choć skutki zmian klimatu również mają w tym swój udział (Byers 2017, s. 11–12). Bazy wojskowe są położone we wszystkich tych krajach wzdłuż basenu Oceanu Arktycznego, a ten akwen, jak i przestrzeń powietrzna nad nim jest nieustannie patrolowana, co prowadzi niekiedy do incydentów międzynarodowych (Szpyra 2013, s. 153; Wezeman 2016).

Państwa poprzez zwiększanie obecności wojskowej w Arktyce, państwa zabezpieczają się przed użyciem siły militarnej przez inne państwa arktyczne. Z racjonalnego punktu widzenia, jakkolwiek konflikt o surowce na omawianym obszarze nie przyniósłby zwycięzcy znaczących zysków relatywnych, co wynika z rozproszenia złóż kluczowych surowców na obszarze Oceanu Arktycznego. Doprowadziłby on ponadto do zniszczeń w delikatnych, arktycznych ekosystemach. Zwiększona aktywność militarna zwiększa również znaczenie strategiczne Arktyki. Rozwój sytuacji powoduje wzrost rywalizacji

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

międzynarodowej oraz zwiększa prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktu. Państwa arktyczne mają jednak relatywnie mało do zyskania poprzez rozpoczęcie otwartego konfliktu militarnego. Konflikt doprowadziłby do radykalnej zmiany istniejącej sytuacji, sprzyjającej rozwojowi inwestycji i żeglugi. Jednak znaczenie strategiczne Arktyki zmienia się i z poziomu regionu peryferyjnego zostaje ona włączona w globalną rywalizację systemową z własną, lecz istotną dynamiką geopolityczną (Łuszczuk 2015, s. 265). Większa możliwość włączenia się do rywalizacji okołobiegunowej dla podmiotów międzynarodowych takich, jak np. Chiny, ma znaczące i wielowymiarowe implikacje dla państw arktycznych (Käpylä, Mikkola 2013, s. 2).

Arktyczne *status quo*

Z biegiem czasu potencjał poszczególnych krajów może się zmieniać. Zmieni się zatem ich wzajemna pozycja w systemie. Zajdzie ona jednak w obrębie systemu, a nie na poziomie systemowym, co determinuje jego niezmienna struktura i konstytuująca ją anarchia, zasada samopomocy i równowagi sił. Na poziomie systemowym zmiana więc nie zajdzie, z powodu niezmiennych cech systemu. Zmiany w obrębie systemu zaś mogą zajść, ponieważ państwa nieustannie modyfikują formę oraz cel własnej polityki. Największe zmiany w obrębie systemu zachodzą dzięki działaniu jego najważniejszych elementów składowych, czyli wielkich mocarstw. Pokazuje to fakt, że zmiany zachodzą cały czas, tylko jedne są ważniejsze, a inne mniej (Waltz 1993, s.71–76). Sama teoria polityki międzynarodowej nie może jednak wyjaśnić samej zmiany. Wiadomo tylko, że ona zajdzie ze względu na różnice we wzroście potencjałów elementów składowych systemu, czyli państw.

Należy zauważyć, że *Deklaracja z Ilulissat* jest podtrzymaniem *status quo* w polityce międzynarodowej w Arktyce i że jest to świadomy akt państw arktycznej piątki. Pomimo jej geopolitycznej wymowy skierowanej na zewnątrz, domyślnie przestrzegającej inne kraje przed nadmiernym mieszanym się w sprawy arktyczne, ma wymiar wewnętrzny, gdyż może być również postrzegana jako chęć równoważenia relatywnie dominującej pozycji Rosji przez pozostałych członków tej nieformalnej grupy. Obserwowana aktywność w sferze wojskowej, w oczach sygnatariuszy, również nie może doprowadzić do pojawienia się groźby spirali militaryzacji w Arktyce, gdyż spowodowałoby to destabilizację regionu. Wówczas pojawiłyby się tendencje do ustanowienia specjalnego traktatu wprowadzającego nowy reżim polityczny za kołem podbiegunowym, co podkopałoby dominującą pozycję arktycznej piątki.

W grze o sumie zerowej, problemy dotyczące sfery stosunków międzynarodowych w regionie mogą zostać wykorzystane przez państwa o największej potędze w systemie. Rywalizacja mocarstw będzie miała dodatkowy wpływ na wyznaczanie nowych granic w Arktyce, gdyż z powodu obecności mocarstw, owa rywalizacja zyskuje jeszcze większe znaczenie symboliczne. Wynikające z sytuacji międzynarodowej presje wewnętrzne wpływające na rządy

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

mogą przekształcić marginalne zagadnienia, jakim była do tej pory np. kwestia geograficznego poszerzania suwerenności w regionie, w materię intersubiektywnie prestiżową (Janicki 2012, s. 90–91). Sytuacja taka nie miałaby jednoznacznego zwycięzcy, lecz grupę oczywistych przegranych.

Dynamika regionalna w Arktyce przyciąga uwagę globalną ze względu na możliwość zysków strategicznych, ekonomicznych i geopolitycznych z powodu skutków obserwowanych tam zmian klimatu. Państwa arktycznej piątki wystosowują roszczenia dotyczące akwenów uznawanych obecnie za wody międzynarodowe. Ta rywalizacja powiązana z lukami w prawie międzynarodowym wypukła grę o sumie zerowej, w której kraje postępując w zgodzie z własnym racjonalnym interesem podejmują działania zdeterminowane przez rachunek ich kosztów i zysków relatywnych (Keil 2014, s. 166). Z drugiej strony, wzrost napięcia doprowadziłby do większego zaangażowania podmiotów zewnętrznych wykorzystujących zamieszanie. Stąd, chęć zbytniego nieeskalowania sporów pośród arktycznej piątki. Krótko mówiąc, demontaż arktycznego *status quo* nie sprzyja ich interesom (Kubiak 2012, s. 289–292). Może to również obrazować pewien paradoks, jaki można wyprowadzić z przyjętych w tej pracy ram teoretycznych: państwa dążą do maksymalizacji własnej potęgi, gdzie w przypadku Arktyki chodzi o jej maksymalne wykorzystanie w sensie ekonomicznym. Jak zaznacza Kenneth N. Waltz, taki ruch może jednak zaburzyć równowagę obecną w regionie, więc będzie niewłaściwe dla systemu i nie korzystne dla państw (Waltz 2010, s. 110).

Konkluzje

By zrozumieć wydarzenia mające miejsce w Arktyce, niezbędne jest zastosowanie perspektywy globalnej, czy też systemowej. Region ten nie jest hermetyczny, zamknięty na wpływy z zewnątrz, a jego dynamika regionalna jest wysoce zależna od polityki światowej. To samo można powiedzieć o zjawisku zmian klimatu, które mają charakter transnarodowy. Ekonomiczny potencjał obszarów położonych za kołem podbiegunowym, przejawiający się w możliwej zwiększonej eksploatacji surowców mineralnych ze szczególnym uwzględnieniem węglowodorów, nabiera różnych znaczeń zależnych od światowych rynków energii i fluktuacji cen jego najważniejszych dóbr, od których uzależnione są gospodarki wielu państw.

Wyścig po surowce obrazuje zwiększoną rywalizację geopolityczną. Arktyka spełnia warunki regionu istotnego geopolitycznie, ponieważ jest bogata w surowce mineralne, w przyszłości mogą przez nią przebiegać globalnie kluczowe trasy żeglugowe oraz grupuje różne regiony i mocarstwa. W XXI w. obszar za kołem podbiegunowym staje się miejscem rywalizacji w celu maksymalizacji potęgi państw. Przejawia się to w zmianie jego pozycji strategicznej. W czasach zimnej wojny oraz wcześniej, był uważany za strefę buforową, region zewnętrzny dla prowadzonej przez państwa aktywności w

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

ujęciu geopolitycznym. Obecnie, zaczyna on być postrzegany przez państwa arktyczne jako przestrzeń rywalizacji bezpośredniej.

Status quo obserwowane w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, pomimo zmian obserwowanych w regionie, wydaje się naturalnym następstwem aktywności państw arktycznych, które przedkładają zyski relatywne nad absolutne. Zachowanie to jest zgodne z myślą realistyczną, która prócz opisu i wyjaśnienia fenomenu w omawianej dziedzinie, niesie ze sobą wymiar praktyczny, stanowiąc swojego rodzaju podręcznik dla decydentów.

Literatura

- Bailes, A. J. K., Heininen L., 2012, *Strategy papers on the Arctic or High North. A comparative study and analysis*, University of Iceland, Reykjavík.
- Byers, M., 2017, *Crises and international cooperation: an Arctic case study*, International Relations, tom 31, nr 4.
- Czarny, R. M., 2014, *High North – między geografią a polityką*, Wydawnictwo Scandinavium, Kielce.
- French, D., Scott, K., 2009, *International legal implications of climate change for the polar regions: too much, too little, too late?*, Melbourne Journal of International Law, tom 10.
- Graczyk, P., 2010, *Arktyka i geopolityka. Obszar Arktyki w perspektywie wybranych koncepcji geopolitycznych i geostrategicznych*, Przegląd Geopolityczny, 2, s. 121-142.
- Graczyk, P., 2013, *Rada Arktyczna jako główne forum współpracy w Arktyce*, [w:] Łuszczuk (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Griffiths, F., 2011, *Arctic security: the indirect approach*, [w:] J. Kraska (red.), *Arctic security in an age of climate change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heininen, L., 2016, *High Arctic stability as an asset for storms of international politics – an introduction*, [w:] tenże (red.), *Future security of the global Arctic. State policy, economic security and climate*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Janicki, W., 2012, *Why do they need the Arctic? The first partition of the sea*, Arctic, tom 65, nr 1.
- Käpylä, J., Mikkola, H., 2013, *Arctic conflict potential. Towards an extra-Arctic perspective*, FIIA Briefing Paper, nr 138.
- Keil, K., 2014, *The Arctic: a new region of conflict? The case of oil and gas*, Cooperation and Conflict, tom 49, nr 2.
- Knecht S., Keil, K., 2013, *Arctic geopolitics revisited: spatializing governance in the circumpolar North*, The Polar Journal, nr 3.
- Kubiak, K., 2012, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Wydawnictwo Trio, Warszawa.

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

- Kubiak, K., 2013, *Arktyka. Między dziedzictwem zimnej wojny a współczesnością*, Bellona, tom 673, nr 2.
- Łuszczuk, M., 2015, *Ewolucja ról międzynarodowych w Arktyce*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Łuszczuk, M., Stępień, A., 2015, *Zmieniająca się Arktyka*, [w:] M. Łuszczuk i in. (red.), *Cele i narzędzia polskiej polityki arktycznej*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Warszawa.
- Mieczkowski, M., 2013, *Jurysdykcja państwowa na obszarach morskich Arktyki*, [w:] M. Łuszczuk (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Morgenthau, H. J., 2010, *Polityka między narodami*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Morozov, Y., 2009, *The Arctic: the next „hot spot” of international relations or a region of cooperation?*, Carnegie Council for Ethics in International Affairs, http://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/0039.html
- Przygodzka-Markiewicz, M., 2013, *Rola Komisji Granic Szelfu Kontynentalnego w kontekście międzynarodowej rywalizacji w regionie Arktyki*, [w:] M. Łuszczuk (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Stauffer, P. H. (red.), 2008, *Circum-Arctic resource appraisal: estimates of undiscovered oil and gas north of the Arctic Circle*, U.S. Geological Survey Fact Sheet 2008-3049, <https://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/>
- Symon, C. (red.), 2005, *Arctic climate impact assessment*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Szpyra, R., 2013, *(Nie)bezpieczeństwo militarne w regionie Arktyki – zarys problematyki*, [w:] M. Łuszczuk (red.), *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Valko, I., 2014, *Differentiating Arctic provinces: a cluster analysis of geographic and geopolitical indicators*, The Central European Journal of International and Security Studies, tom 8, nr 4.
- Waltz, K. N., 1990, *Realist thought and neorealist theory*, Journal of International Affairs, tom 44, nr 1.
- Waltz, K. N., 1993, *The emerging structure of international politics*, International Security, tom 18, nr 2.
- Waltz, K. N., 2000a, *Structural realism after the Cold War*, International Security, tom 25, nr 1.
- Waltz, K. N., 2000b, *Globalization and American power*, The National Interest, nr 59.
- Waltz, K. N., 2010, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Wasiuta, S., 2016, *Rola NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego*, Przegląd Geopolityczny, 16, s. 87-108.

Szczerbowicz, W., 2018, Status quo w stosunkach międzynarodowych w Arktyce, Przegląd Geopolityczny, 24, s. 73-86.

- Weber, B., 2012, *Increased shipping in the international Arctic? An overview*, Journal of Maritime Law & Commerce, tom 43, nr 3.
- Wezeman, S. T., 2016, *Military capabilities in the Arctic. A new Cold War in the High North?*, SIPRI Background Paper, październik 2016.
- Wilczyński, P. L., 2015, *Wydobycie bogactw mineralnych w krajach NATO i w obszarze postsowieckim*, Przegląd Geopolityczny, 12, s. 109-132.
- Wilczyński, W. J., 2016, *Znaczenie geopolityki (artykuł redakcyjny do 16 numeru Przeglądu Geopolitycznego)*, Przegląd Geopolityczny, 16, s. 9-14.

International relations status quo in the Arctic

Climate change observed in the Arctic transforms its geopolitics. It means easier mineral resources exploitation and opening of the new shipping routes. These factors combined result in increasing competition for power there, territorial claims over Arctic Ocean parts for example. Author claims that relatively small presence of Kenneth N. Waltz's structural realism is an untapped potential as a theoretical framework within the Arctic international relations research. It seems as an useful tool for its description and explanation. The aim of the article is therefore the operationalization of a given theory into the object of research. Author analyses the Arctic international relations especially from the realistic perspective through the balance of power principle and its status quo concept. He describes geopolitical potential of the region, Arctic States rivalry, conflict capability and intensification of the international relations manifested in the idea of cooperation within so-called Arctic Five. Author explains, why the status quo is observed in this research area, following the rules of structural realism, despite the changes occurring in the Arctic, what constitutes its hypothesis.

Key words: Arctic; status quo; Arctic Five; structural realism; Waltz.